

A MEGHIÚSULT REFORM (1300–1517)

II. A PÁPÁK AVIGNONBAN (1305–1378)

B. A pápák politikája VIII. Bonifác és utódai alatt

IV. Miklós pápa (1288–1292) halála után Szent Péter széke csaknem két évig üresen állt. A bíborosok végül is az éltes korú és életszent-ség hírében álló Murrone Pétert választották meg, aki korábban bencés szerzetes volt, majd egy remeteközösséget alapított. V. Celestin (1294), az „angyal-pápa” azonban csalódást okozott: a politikát és egyházkormányzatot cseppet sem ismerő egyházfő a Szentszéket a tönk szélére sodorta. Volt mégis annyi lelkiereje, hogy gyengességét beismerje, és négy hónapi uralkodás után lemondott. Utódja egy jogilag képzett, uralkodásra termett egyházfejedelem, a Gaetaniak családjából származó VIII. Bonifác (1294–1303) lett, aki az elődje által okozott zilált állapotokat csakhamar rendbe hozta, és a Szentszéknek III. Ince óta nem látott tekintélyt kölcsönzött. Elveiben azonban kérlelhetetlen volt, és kormányzatában nem volt tekintettel semmire sem. Elődjét – akinek jószántából való lemondását hívei kétségbe vonták – őrizetbe vetette, és elhamarkodott, drákói intézkedéseivel a hatalmas Colonna családot és azok pártbíborosait halálos ellenségeivé tette. A két kiközösített Colonna bíboros Franciaországba menekült, és onnan lázított a pápa ellen. VIII. Bonifác és a francia király, Szép Fülöp (1285–1314) között ugyanis súlyos nézeteltérés támadt. A francia és az angol király, akik harcban álltak egymással, megadóztatták az egyháziakat. Főként a francia klérus tiltakozott a pápánál a IV. lateráni zsinat eme tilalmának

megszegése ellen. A pápa erre *Clericis laicos* kezdetű bullájában a hadiadó szedését egyháziaktól kiközösítés terhe mellett megtiltotta. Szép Fülöp válaszképpen beszüntette a pénz és nemesfém kivételét Franciaországból, ami természetesen a pápai adószedőket is érintette. A pápa most hajlandó volt engedni, és a beállt békében figyelmét az Egyház belső életének szentelhette. Főként az 1300-ban először megült szentév emelte a pápaság tekintélyét. A pápa és a francia király közötti viszony azonban csakhamar újra elmérgesedett. A palmiers-i püspök kinevezése, annak letartóztatása, egy pápai bulla meghamisítása és főleg a francia udvar propaganda-hadjárata arra kényszerítette VIII. Bonifácot, hogy színódust hívjon össze Rómában. Itt 1302. november 18-án az összegyűlt főpapok előtt *Unam Sanctam* kezdetű bulláját bocsátotta ki. Ebben a két karóról szóló híres tanítást összefoglalta, és a lelki hatalom felsőbbrendűségét hangsúlyozta. Szép Fülöp és párthívei most erős ellenállásba kezdtek, a pápát egyetemes zsinaton akarták elítéltetni. VIII. Bonifác erre elkészítette a kiközösítő bullát. Egy nappal kihirdetése előtt (1303. szeptember 18.) azonban Szép Fülöp kancellárja, Nogaret Vilmos – Sciarra Colonna bíboros segítségével – Anagninban elfogatta a pápát („az anagni merénylet”). A foglyul ejtett és testőr-ségétől megfosztott egyházfőt a rómaiak csakhamar kiszabadították. Visszatérhetett székvárosába, de öt hét múlva meghalt. Hogy Nogaret a pápát arcul verte volna, nem bizonyítható. Az azonban történelmi tény, hogy a pápaság VIII. Bonifác uralkodása alatt csúfos politikai vereséget, tekintélye pedig súlyos csorbát szenvedett.

Bonifác utóda, XI. *Benedek* pápa (1303–1304) megpróbálta az elmentéket kiegyenlíteni anélkül, hogy elődje elveit feladta volna. Fülöpöt, akit Bonifác a merénylet miatt kiközösített, feloldotta az egyházi fenyíték alól. Sikert azonban még nem ért el, amikor a halál véget vetett fáradozásainak. A konklávé Perugiában 11 hónapig tartott. A franciabarát és kiegyezésre hajlamos bíborosok végül is a pápai kúriában jól ismert és ott korábban bevált Bertrand de Got bordeaux-i érseket választották meg pápának, aki az V. *Kelemen* (1305–1314) nevet vette föl. A hipohonder, nepotista pápa, aki eddig

a király és a pápa közötti özszeütközésben semleges álláspontot foglalt el, most nyíltan a király pártjára állott, és 1309-ben végérvényesen a dél-franciaországi Avignonban telepedett le. A pápaságot a francia udvarhoz láncolta, és ezzel megkezdődött a pápák ún. *avignoni fogsága*. 1305-ben tíz bíborost nevezett ki, ezek közül kilenc volt francia. Azt is megengedte, hogy elődje ellen pert indítsanak, és hogy a francia király a templomos lovagokat, akiknek a vagyona Szép Fülöp szemet vetett, az egyházi törvényeket semmibe véve letartóztassa és megkínóztassa. Vienne-be egyetemes zsinatot is összehívott (1311. október 16.–1312. május 6.). A meghívandó zsinati atyák névjegyzékét a francia udvar állította össze. Nem minden püspököt hívtak meg, de a meghívottak mégis az egész Egyházat képviselték. A zsinat a templomos lovagrend feloszlatásával (a vád tulajdonképpen homoszexualitás volt, melyet azonban nem lehetett bizonyítani), *Olivi* Péter (†1298) ferences spiritualista teológus névedéseinek elítélésével és az Egyház reformjával foglalkozott.

III. XXII. János pápa küzdelme Bajor Lajos császár ellen

V. Kelemen utódját csak két év múlva választották meg. XXII. János pápa (1316–1334) kiváló jogász volt, kiépítette a pápai kúriát és annak pénzügyi hivatalait, megreformálta a kancelláriát és a kamarát, támogatta a világmissziókat és a tudományokat, de *Bajor Lajos* (1314–1348) német császárral teljesen értelmetlen küzdelmet folytatott. Ennek politikai hátterét Olaszország alkotta, amelyet a pápa magának akart biztosítani. Amikor Lajos 1322-ben Mühldorfnál ellenfelét, a szintén császárnak választott osztrák Szép Frigyeset legyőzte, XXII. János pápa magának tartotta fenn a döntés jogát. 1323-ban Lajost felszólította, hogy három hónapon belül mondjon le, különben kiközösíti. A császár azonban kétségbe vonta a pápa illetékességét, és egy egyetemes zsinathoz intézett fellebbezést helyezett kilátásba. XXII. János pápa erre a császárt kiközösítette, aki viszont a maga részéről a pápát eretneknek nyilvánította. Olasz-

országba hadjáratot is vezetett, Rómában a városi prefektus által császárrá koronáztatta magát és V. Miklós néven ellenpápát iktatott be (1228–1230). A császárral János utódai sem boldogultak. Hatalmának esztelen családi politikájával saját maga vetett véget: a választófejedelmek 1346-ban a cseh IV. Károlyt (1346–1378) tették meg német királynak.

A pápaság és császárság közötti küzdelemben – mint már Bonifác pápa idején is – az egyházi publicisztika nagy szerepet játszott. Johannes, a párizsi domonkos szerzetes nyomában Paduai Marsilius és Janduni János volt párizsi tanárok Lajos udvarában megalkották az ún. konciliáris felfogást (konciliarizmus). 1326-ban a császárnak Regensburgban átnyújtott *Defensor pacis* röpiratukban az államot nevezték *societas perfectának*, tagadták a pápai primátust, az egyházi hierarchia isteni eredetét, és az egyetemes zsinatot tartották az Egyház legfőbb, egyedüli tanítóhivatalának.

III. XXII. János pápa utódai Avignonban

János pápa utóda, a ciszterci XII. Benedek (1334–1342) pápaként is igyekezett szerzetesi ideáljának élni. A javadalmakat vadászó egyháziakat elüldözte Avignonból, és az Egyház reformját sürgette. Megkezdte egy hatalmas pápai rezidencia felépítését. Ezt utóda, a tudós és pompakedvelő VI. Kelemen pápa (1342–1352) folytatta, aki állítólag azt mondta, hogy elődei nem értettek hozzá, hogyan kell a pápának élnie. Udvertartása valóban Európa összes fejedelmi udvaráét felülmúlta. Uralkodása alatt Rómában a hatalmat Cola di Rienzo ragadta magához. Az avignoni grófságot ő vásárolta meg a nápolyi Johannától. VI. Ince pápa (1352–1362) választása ún. választási feltételekkel (*capitulationes*) jött létre, azaz a jelölt különféle engedményeket, ígéreteket tett, melyek fejében elnyerte a szavazatokat. VI. Ince azonban nem váltotta be ígéreteit. A spanyol Egidio Albornoz bíboros segítségével rendeztette az egyházi állam ügyeit (*Constitutiones Aegidianae*, 1352). Utóda, V. Orbán pápa (1362–1370).

az aszketikus életű bencés belátta, hogy a pápák nem tartózkodhatnak többé az Egyház kára nélkül Avignonban. 1367-ben előbb Viterbiába, majd Rómába vonult. A római állapotok és az újabb angol-francia háború azonban arra készítették, hogy 1370-ben visszatérjen Avignonba.

IV. A pápai rezervációk és a pápai adórendszer

A késői középkor folyamán a pápák a püspökségek és egyéb nagyobb egyházi javadalmak betöltésénél egyre nagyobb hatalmat nyertek, és lassan kifejlődött a pápai rezervációk (állásbetöltések) rendszere. A IV. Kelemen (1256–1268), VIII. Bonifác és XXII. János uralkodása alatt kiépített jogrendszer VI. Orbán (1378–1389) uralkodása alatt érte el csúcspontját: minden egyházi javadalom betöltése, amelynek évi jövedelme a 200 forintot meghaladta, a pápától függött. Ezáltal a pápaság a fontos egyházi hivatalok betöltésénél nemcsak az eddigi közbeeső fórumokat kapcsolta ki, hanem azt is elérte, hogy óriási összegek kerültek kinevezési díjak címén a pápai kincstárba.

A pápák avignoni tartózkodása alatt korábbi jövedelmeik majdnem mind megszűntek (egyházi állam jövedelmei, tizedek, péter-fillérek stb.). Ezért újabb jövedelmi források után kellett nézniük. A pápai igazgatás, amely éppen olyan kiválóan működött, mint amilyen rossz híre volt, új adórendszert dolgozott ki. A legfontosabb adók voltak: *servitia* (később taxának is hívták), új betöltéskor az egyházi javadalom évi jövedelmének egyharmad része, ugyanez kisebb javadalom esetén *annates* néven, *fructus intercalares*, a javadalmak haszna széküresedés alkalmával, *spolia*, annak a javadalmasnak a hagyatéka, akinek a javadalma szintén a pápai hivatalt illette, a *keresztes hadjárat tizede*, amelyet a papság előbb a keresztes hadjáratok céljaira, majd pedig a pápai udvartartás költségeire fizetett be, *subsidia*, pápai különadó, és végül a *pápai taxák*, azaz illetmények, amelyek különféle felmentések, kiváltságok stb. elnyerésénél

voltak esedékesek. A *camera apostolica* az akkori világ legnagyobb legtekintélyesebb pénzhivatala és központja volt, amely már a firenzei nagy bankokon keresztül készpénz nélkül, kötvényekkel dolgozott. Ez a pápai fiskalizmus azonban szerte Európában (Angliában, Németországban stb.) elégedetlenséget, sőt gyűlöletet váltott ki.

V. A nyugati egyházszakadás kezdete

XI. Gergely pápát (1370–1378) az olaszországi politikai viszonyok főként Firenze lázadása arra kényszerítették, hogy figyelmét fokozottabb mértékben az egyházi államra fordítsa. *Sziénai Szent Katalin* (1347–1380) pedig Avignonban meggyőzte őt arról, hogy jelenléte Rómában elengedhetetlen. Még ugyanabban az évben végleg elhagyta Avignont, és 1377. január 17-én bevonult a teljesen elhagyott Örök Városba. Megjelenése fordulópontot jelentett az itáliai politikában; Firenze azonnal tárgyalásokba bocsátkozott. Ezek már befejezéshez közeledtek, amikor XI. Gergely pápa meghalt. A bíborosok – 23 közül 16 jelent meg, ezek közül 11 francia volt – április 7-én gyűltek össze az egyháztörténelem eddig legvégzetesebb konkáviójára. A római nép nyomására („*Romanum volumus*”) – tehát nem szabadon – Bartolomeo Prignanót, Bari érsekét választották meg pápának, aki a választást elfogadva magát VI. Orbánnak (1378–1389) nevezte. A bíborosok egy része a választást nyilván bizonyos feltétellel hajtotta végre és később – már az ünnepélyes beiktatás után – várákoszásában csalódva szavát visszavonta.

A tudós, de érzékeny, lobbanékony és valószínűleg idegbeteg Orbán pápa nem tudta a választása után tüstént felmerülő nehézségeket elsimítani és választását legalább utólag egyhangúan elismertetni. Amikor a pápa bejelentette a bíborosi testület megreformálását, az elégedetlenkedő francia kardinálisok nyíltan fellázadtak (augusztus 9.). Miután a francia király, V. Károly támogatását biztosították maguknak, szeptember 20-án a genfi Róbert bíborost választották meg pápának VII. Kelemen néven. Az új pápa Avignonban te-

lepedett le, ahol még mindig működött a legtöbb pápai hivatal. Az egyházszakadás a kereszténységnek mérhetetlen kárt okozott. Az országok általában a politikai irányok szerint tagozódtak. VII. Kelemen Franciaország és politikai szövetségesei, Spanyolország, Nápoly, Szicília, Skócia ismerte el, Orbán pártján állott Itália, Németország, Skandinávia, Anglia és Dél-Közép-Európa.

Jóllehet egyetlen egy középkori konklávéről sincs olyan bőszes lejegyzésünk, mint éppen erről, a lefolyt eseményekről teljesen világos képet alkotni lehetetlen. A legújabb kutatás VI. Orbán választását igen óvatosan ítéli meg, és nincs kizárva, hogy a francia kardinálisok nemcsak meggyőződésük szerint, hanem jogilag is helyesen jártak el. Egyelőre azonban még a hagyományos álláspont az elfogadott: tudniillik hogy a bíborosok, ha nem is önként választották VI. Orbán pápát, de mindenesetre a beiktatáskor szabadon hódoltak neki. Éppen ezért az ő pápasága és a tőle kiinduló pápai sor a kánoni.

- BODALOM: I–IV. FINKE, H.: *Papsttum und Untergang des Tempelordens*, I–II., Münster 1907; Uő: *Das Konzil von Vienne*, Münster 1954; DIGARD, G.: *Philipp le Bel et le Saint-Siège I–II.*, Párizs 1936; CELIDONIO, G.: *S. Pietro del Morro (Celestino V)*, Pescara 1954; GUILLEMAIN, B.: *La cour pontificale d'Avignon*, Párizs 1962; LECLER, J.: *Vienne. Histoire des conciles Oecumeniques 8.*, Párizs 1964; Uő: *Vienne*, Párizs 1964 (németül: Mainz 1965); MOLLAT, G.: *Les papes d'Avignon*, Párizs 1965; CAILLET, L.: *La papauté d'Avignon et l'Eglise de France*, Párizs 1975; MULDOU, J.: *Genese et débuts du Grand Schisme d'Occident*, Párizs 1980; TOMASELLO, A.: *Music and Ritual at Papal Avignon*, Ann Arbor 1980; SCHMIDT, T.: *Der Bonifaz-Prozess*, Köln–Bécs 1989; IZBICKI, Th. M.: *Clerici laicos and the Canonists*, Ithaca–London 1989; WILLIAM, D.: *Le fonctionnement administratif de la papauté d'Avignon*, Párizs 1990; DEMURON, A.: *Die Templer. Aufstieg und Untergang*, München 1994; COSTE, J.: *Boniface VIII. en procès*, Róma 1995; GUILLEMAIN, B.: *Les papes d'Avignon 1309–1376*, Párizs 1998; MENACHE, S.: *Clément V. d'Avignon*, Párizs 1998; Uő: *Clement V. et deux procès*, Párizs 1999. II. BOCK, F.: *Bemerkungen zur Beurteilung Kaiser Ludwigs IV. in der neueren Literatur*, Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte, 23 (1960) 115–127; SCHWÖBEL, H. O.: *Der diplomatische Kampf zwischen Ludwig dem Bayern und der Römischen Kurie*, Weimar 1968; THOMAS, H.: *Ludwig der Bayern*, Regensburg–Graz 1993. III. CUSIN, F.: *Vita di Cola di Rienzo*, Firenze 1943; PÉLLISIER, A.: *Clément VI. le magnifique*, Brive 1951; Uő: *Innocent, VI. le réformateur*, Tulle 1961; Uő: *Grégoire XI.*, Tulle 1962; DUPRÉ-THESEIDER, E.: *Roma da Comune di popolo alla Signoria pontificia*, Bologna 1952; MOLLAT, G.: *Les papes d'Avignon*, Párizs 1965; BECKER, H. J.: *Die Appellation von Papst an ein allgemeines Konzil*, Köln–Bécs 1988. IV. MOLLAT G.: *La collation des bénéfices ecclésiastiques à l'époque des papes d'Avignon*, Párizs 1921; BARRACLOUGH, G.: *Papal Provisions*, Oxford 1935; ROOVER, R. de: *The Rise and Decline of the Medici Bank*, Harvard 1963; ESDS, A.: *Bankiers der Kirche im Grossen Schisma. Quellen und For-*